

МОВНІ ЧИННИКИ ВПЛИВУ НА ДЕЕТИМОЛОГІЗАЦІЮ

Розглянуто мовні чинники, що можуть впливати на затемнення етимології слів: історичні чергування, розходження в звуковому оформленні слів, пов'язані з асиміляцією та дисиміляцією, зміни етимології слова внаслідок різної артикуляції запозиченого звука, зміни звукової форми запозичень унаслідок впливу шляхів проникнення слова, залежність від безпосереднього або опосередкованого проникнення слів, зміни у морфемному складі слів, які відбиваються на їх етимології, зокрема спрощення, перерозклад, ускладнення.

Ключові слова: етимологія, фонетичні зміни, історичні чергування, асиміляція, дисиміляція, контамінація, артикуляція звуків, усна форма, писемна форма, мова-посередник, безпосереднє проникнення слова, деетимологізація, морфемний склад слова, спрощення, перерозклад, ускладнення.

Рассматриваются факторы, которые могут влиять на затемнение этимологии слов: исторические чередования, различия в звуковом оформлении слов, связанные с ассимиляцией и диссимилиацией, изменения этимологии слова вследствие различной артикуляции заимствованного звука, изменения звуковой формы заимствований вследствие влияния путей проникновения слова, зависимость от непосредственного или опосредованного проникновения слов, изменения в морфемном составе слов, которые влияют на их этимологию, в частности упрощение, переразложение, осложнение.

Ключевые слова: этимология, фонетические изменения, исторические чередования, ассимиляция, диссимилиация, контаминация, артикуляция звуков, устная форма, письменная форма, язык-посредник, непосредственное проникновение слова, деетимологизация, морфемный состав слова, упрощение, переразложение, осложнение.

The article deals with phonetic factors that could affect the eclipse of the etymology of words: historical alternation, the differences in sound form of words related to the assimilation and dissimilation, changes of the word etymology due to different borrowed sound articulation, changes in sound form of the borrowings because of the impact of the word penetration routes, the dependence on direct or indirect penetration of words, changes in morphemic structure of words which affect their etymology, in particular simplification, redecomposition, complication.

Keywords: etymology, phonetic changes, historical alternations, assimilation, dissimilation, contamination, articulation of sounds, verbal form, written form, language-mediator, direct penetration of word, deetimologization, morphemic structure of the word, simplification, redecomposition, complication.

Внутрішня форма слова давно потрапила у сферу інтересів зіставного мовознавства. Величезний функційний і семантичний потенціал, що закріплюється у слові завдяки цьому явищу, є однією з причин підтримання зацікавленості зазначеною проблемою.

Внутрішню форму вивчали такі дослідники, як Н. Д. Арутюнова [1], А. М. Боюн [2], Л. А. Булаховський [3], В. К. Журавльов [4], А. А. Залізник [4], В. А. Звегінцев [6], В. М. Русанівський [9], Б. А. Плотников [8] та ін.

Найпоширенішим процесом, що відбувається в межах внутрішньої форми слова, є її поступове зникнення. Найточніше така особливість цього лексичного явища простежується під час зіставного аналізу.

Можна виділити окремий тип відношень між синонімічними номінаціями різних мов, де в одному випадку слово зберігає внутрішню форму, а в іншій втрачає її [9, с. 18]. Подібне явище називають втратою внутрішньої форми («семантичною спрощеністю», «деетимологізацією») [6, с. 194].

Затемнення внутрішньої форми слова відбувається, коли лексична одиниця починає апелювати не до ідеї про поняття чи до образу поняття, а до його безпосередньої сутності, стаючи, таким чином, «довільним знаком» [9, с. 19].

Затемнення внутрішньої форми слова стало предметом детального вивчення відомого мовознавця В. О. Звегінцева: «Коли слово отримує повну семантичну незалежність і більше не покладається на мотиваційний зв'язок з первинною ознакою, а, навпаки, прямо апелює до предмета, що позначається, то внутрішня форма такого слова відступає на другий план, забувається і фактично перестає грати будь-яку роль у встановленні правил функціонування нового слова та його подальшого розвитку» [6, с. 193].

«Розвиток, історія мови та окремого слова – не свавілля сліпого випадку, не результат «Бога, що грає в кості», а вияв чітких закономірностей. Наука, якщо вона хоче бути наукою, повинна їх виявляти і ретельно зберігати вже виявлене» [4, с. 66].

Актуальність нашої статті визначає той факт, що в останні десятиліття розширюється джерельна база дослідження, зокрема і за рахунок елементів свідомості мовця, де лінгвісти фокусують увагу не на абстрактному мовному факті, а на його тісному зв'язку з мовною особистістю і мовною свідомістю.

Прикметна риса науки про мову кінця ХХ – початку ХХІ ст. – відмова від принципу дослідження мови «у самій собі й для себе». Особливість нового підходу полягає в тому, що «людський чинник» розглядають як невід'ємну властивість мови. «Мова наскрізно антропоцентрична. Присутність людини дає про себе знати на всьому обширі мови» [1, с. 3].

На початковому етапі вивчення лексики будь-якої мови треба намагатися не лише запам'ятати, як називають ту чи ту річ, а й зрозуміти, чому її так іменують. Треба з'ясувати не лише предметне, а й асоціативне значення слова. Для цього потрібно встановити спосіб утворення та структурний склад слова, також ознайомитися з іншими його значеннями й значеннями споріднених слів. Іншомовні слова, асоціативне значення і мотивування яких зрозумілі учням, запам'ятовуються легше, і вживаючи їх, вони не припускаються помилки. Тому й ставимо собі на меті дослідити фонетичні й морфологічні чинники, що можуть впливати на затемнення етимології слів, розглянувши зокрема історичні чергування, розходження в звуковому оформленні слів, пов'язані з асиміляцією та дисиміляцією, зміни етимології слова внаслідок різної артикуляції запозиченого звука, зміни звукової форми запозичень унаслідок впливу шляхів проникнення слова, залежність від безпосереднього або опосередкованого проникнення слів, спрощення, перерозклад, ускладнення.

Багато слів з їхніми сучасними значеннями звичайно є результатами тривалого розвитку, протягом якого з ними відбуваються ті або ті зміни, інколи дуже значні. Ці зміни зумовлені збагаченням досвіду людей, тенденціями розвитку самої мови. Зміни в історичному розвитку слів нерідко призводять до стирання їхніх первісних значень. Такими є зміни фонетичні, морфологічні, лексичні та семантичні. Зупинімося на фонетичних і морфологічних.

Без уваги до формальної сторони, без постулату непохитності фонетичних законів не було й немає наукового етимологізування [1, с. 61]. Вирішення етимологічних завдань – це перш за все вирішення формальних завдань, реконструкція звукової історії слова. Фонетичні закони можуть слугувати надійним підґрунтям під час вирішення етимологічних завдань, що й на сьогодні не втратили своєї актуальності. Певна сукупність надійних етимологій і є емпіричною базою фонетичного закону.

Звукові закони у фонетиці діють постійно, однак одні з них переходять з епохи в епоху, дія ж інших є обмеженою. Але закони, що діяли раніше, не зникли безслідно. Вони відбиваються в сучасних мовах у вигляді так званих історичних чергувань. Чергування цього типу призводять до зміни звукового складу слова, що в свою чергу нерідко тягне за собою часткову або повну зміну смислового навантаження слів, порушує їхні історичні родові зв'язки. Наприклад,

давньоруське дієслово *студити* має той же корінь *студ-*, що і слова *стид*, *сти(д)нути*;

– від одного кореня *руд-* походять східнослов'янські слова *рудий*, *ру(д)мянний*, *рыжий*, *р(ь)деть* (чергування у//и, д//ж, у//ъ//Ø);

– слова *надутий*, *надменный* і *домна* історично однокореневі (чергування у//(ь)м//ом);

– іменник *горло* розвинулось у *gerdlo (чергування е//о), з нього виникло *жерело* (*жерло*) (чергування г//ж), із нього рос. *ожерелье*;

– споріднені між собою східнослов'янські слова *відати* – *вежливый* – *невежа* – *невежда* (чергування д//ж//дж).

Наприклад, встановити етимологію слова *тхір* допоможе зіставлення з іншими слов'янськими мовами: польською – *tchorz*, чеською – *dchor*, російською – *хорёк*, що дозволяє реконструювати давню слов'янську форму *дъхорь*, яка пов'язується з дієсловом *дъхнути* 'смердіти, воняти' > *тхнути* 'воняти' > *тхір*. (Згадаймо, 'дохлий' означає 'мертвий'.) Зрозумілою стає мотивація назви *тхір* – 'смердючка', як і його американського родича *скунса*, через неприємний запах.

Слово *плащ* теж демонструє давнє чергування. Як відомо, *плащ* 'верхній широкий одяг без рукавів, що одягається навскид' – праслов'янське, утворене за допомогою суфікса *-j-ь* від *пласть* 'плаский, широкий', згодом *stj змінюється на *щ* (згадаймо ще *площа*). З давніх часів *плащ* відоме як 'широка з рівною поверхнею накидка', яке з ХІХ ст. позначає також 'легке пальто, дощовик'.

Праслов'янське *лапа* 'ступня або вся нога у тварин та птахів' має відповідники в балтійських і германських мовах (пор. лит. *lõpa* 'лапа собаки або ведмеда', латиськ. *lāpa* 'т. с.', гот. *lōfa* 'долоня') та сягає індоєвропейського кореня **lop-* (*lep-*) 'щось пласке'. Цей же корінь у словах *лопата*, *лопасть*, *лапоть*, *лопух*.

Детальніше про такі чергування можна прочитати в спеціальній літературі з історичної або порівняльної граматики.

Багато іншомовних слів, що функціонують в українській мові, теж споріднені між собою, хоча ця спорідненість уже є лише фактом історичним, що ніяк не інтерпретується і не усвідомлюється простим мовцем. В іншомовних словах, як і в слов'янських, спостерігаються історичні чергування звуків. Однак якщо у слов'янських словах зв'язок між словами, хоч і з видозміненим звуковим складом, усе ж може бути зрозумілим, то іншомовні слова «вириваються» з природної мовної стихії, запозичаються в різні епохи, тому сприймаються як слова, не пов'язані між собою.

Наприклад, латинське дієслово *propellere* ‘проштовхувати вперед’, ‘відштовхувати’ створене за допомогою префікса *pro* – ‘вперед’ від дієслова *pellere* ‘бити’, ‘штовхати’. На основі того ж слова *pellere* внаслідок звукових змін виникло дієслово *pulso, pulsare* ‘бити’, ‘стукати’. У ньому короткий голосний *e* перед твердим *l* перейшов в *o*, а потім в *u*. У системі латинської мови ці дієслова (*propellere, pulso*) усе ж сприймаються як споріднені. В українську мову слово *пульс* із латинської прийшло в XVIII ст. Як медичний термін воно виділилося із словосполучення *pulsus venarum* – дослівно ‘биття жил’. Слово ж *пропелер* потрапило до української з англійської як авіаційний термін. Як бачимо, шляхи проникнення згаданих лексем в українську мову теж затемнюють факт їх споріднення.

Так, наприклад, встановлено, що в індоєвропейських мовах із найдавніших часів спостерігалось чергування голосних *e//o//a* і що серед приголосних слов'янському звуку *c* у споріднених морфемах відповідає германський *h*, грецький *k*, латинський *c* [*k*]; германський звук *t* відповідає звуку *d* у латинській, грецькій і слов'янській мовах.

Зіставлення в історичному плані споріднених слів, скажімо, українською *серце* та ін., дає можливість припустити, що давнішою, спільною для всіх цих слів була індоєвропейська форма **k^hrd, *k^herdi* із значенням ‘середка’, ‘те, що розташовано посередині’:

укр. *серце* – ст.слов. *сръдьце* – рос. *сердце*

гот. *hairto* (> нім. *Herz*)

лат. *cor*, пізн. *cordis*

грецьк. *kardia*.

Спорідненість простежують й у словах (лат. за походженням) *камера* ‘приміщення спеціального призначення в деяких закладах’ (для зберігання чого-небудь, для ізоляції затриманих у тюрмі тощо) та укр. *комора* ‘кладовка’. Запозичене у XVIII ст. *камера* з лат. *camera* ‘кімната’ виникло з грецьк. *katara* ‘звод’ > ‘будівля під зводами’ > ‘кімната зі зводами’. Українське ж *комора* утворене безпосередньо з грецької *комора* – ‘звод’, ‘критий хід з колонами’, ‘кімната’.

Чергування *дж//з* засвідчує походження слова *хазяїн*, яке в слов'янських писемних пам'ятках фіксується з XVI ст., що своїми витоками сягає тюркських форм (наприклад, перськ. *ходжа* ‘пан’, відображене в пам'ятках з XIV ст.).

Розходження в звуковому оформленні іншомовних слів можуть бути зумовлені фонетичними процесами асиміляції або дисиміляції

у мові-джерелі. Наприклад, у багатьох латинських за походженням словах або утворених з використанням латинських морфем, уживають префікс *інтер-* ‘між’: *інтернаціонал*, *інтервал* тощо. Цей префікс легко осмислюється у своєму значенні, але розпізнати його, скажімо, у словах *інтелігент*, *інтелект* майже неможливо, якщо не врахувати, що в *інтер-* останній звук *r* повністю уподібнився початковому кореня *l*. Простежмо: дієслово *intellegere* ‘те, що сприймається, піддається впливу’ → латинський пасивний дієприкметник *intellectus* → далі *інтелект* – ‘розум’; префікс *інтер* + дієслово *legere* ‘збирати, бачити, помічати’ = *intellegere* ‘сприймати, помічати серед іншого щось, отже, мислити’ → латинський активний дієприкметник *intellegens* ‘той, що розуміє, розумний’ → *інтелігент*.

Латинський за походженням префікс *транс-* ‘через’, ‘пере-’ в деяких словах так і виглядає, наприклад, *trans* ‘пере’ + *portare* ‘носити’ → лат. *transportare* ‘переносити’ → далі – *транспорт*; так само *трансмісія* ‘пересилка, передача’, *трансформація* ‘перетворення, перетворення’, *транскрипція* – дослівно ‘переписування’ тощо.

Але у слові *традиція* цей префікс упізнати неможливо, хоч він у ньому й наявний: *trans* ‘пере-’, який втратив приголосні *ns* + дієслово *do*, *dare* ‘давати’ → дієслово *tradere* ‘передавати’ → лат. *traditio* ‘передача’ = *традиція* ‘те, що переходить від одного покоління до іншого’.

Через асиміляцію зв’язок між словами *люстра* та *ілюстрація* непомітний. Однак цей зв’язок існує, адже *ілюстрація* ‘малюнок, приклад, який пояснює зміст викладеного’ (із цим значенням поширене в багатьох мовах світу) в українській уживається з ХІХ ст. і походить з лат. першоджерела *illustratio* ‘живе наочне зображення’, ‘картинка’ від *illustrāre* ‘робити світлим’ > ‘робити ясним, очевидним’, яке утворилося від префікса *in-*, де внаслідок асиміляції *n > l*, та *lustrāre* ‘освітлювати’, перен. ‘проливати світло’ > ‘роз’яснювати’, звідки й *люстра*.

Можна простежити прихований зв’язок і між словами *капуста*, *композиція* і *компот*. Припускають, що слово *капуста* ‘городня рослина’ походить з середньолатинського *caputium* ‘голівка’ (середньоіталійське *sarrussio* ‘кочан капусти’). Саме ж *caputium* є контамінацією лат. *caput* ‘голова’ і сер.-лат. *compos(i)ta* ‘складена’.

Лексему *компот* запозичено з французької мови (фр. *compote*) у XVIII ст., яка, імовірно, походить із лат. *componĕre* ‘складати’ > ‘змішувати різні плоди, ягоди’.

Слово ж *композиція* походить від дієслова *компонувати* – ‘складати ціле з окремих частин’ (лат. *componĕre* з *com-* ‘разом’, *ponĕre* ‘складати’).

Між словами *каштан* і *кастаньєти* теж існує безпосередній зв’язок. Слово *каштан* ‘дерево родини букових і його плід’ запозичене в XVII ст. через польське посередництво (польськ. *kasztan* ‘каштан’) з німецької не пізніше середньовісньонімецького періоду, коли звук *s* у сполученні *st* (*kastanie*) у всіх позиціях вимовлявся як шепелявий м’який *s'*, який у подальшому в запозичених з німецької мови словах у польській ствердів і дав звук *sz* [*u*]. (Пор., у сучасній німецькій мові сполучення *st* у середині слова звучить як *st*, а не *u*st.) Нім. *kastanie* ‘каштан’ походить від лат. *castanea*, з грецьк. *kastanon*, пов’язаного з назвою міста Кастана в Малій Азії. Відповідно, *каштан*, за етимологією, – ‘кастанське дерево’.

Слово *кастаньєти* ‘ударний музичний інструмент з двох дерев’яних раковин’ запозичено з німецької в XVIII ст. із першоджерельного іспанського *castañetas* ‘кастаньєти’, зменшеної форми від *castaña* ‘каштан’: дерев’яний музичний інструмент нагадує за виглядом шкаралупу каштанового плоду.

Зміни також відбуваються внаслідок того, що звуки одних мов не збігаються із звуками інших, спостерігається різна артикуляція в мові-джерелі відносно мови, що приймає. Як наслідок, запозичений звук передається в ній приблизно. Наприклад, німецький звук *ü* вимовляють, високо піднімаючи язик і сильно вип’ячуючи та заокруглюючи губи. В українській же його вимовляють або як *i* (*Hülse* ‘гільза’), або як *y*, графічно *ю* (*Düne* ‘дюна’). Якщо подібні іншомовні слова запозичено в різні часи і в різних контекстах, то насправді споріднені вони слушно можуть сприйматися як далекі одне від одного. Такими, наприклад, є слова *флігель* і *флюгер*. Обидва походять із нім. *Flügel* ‘крило’ (*Flüg* ‘політ’).

Ще приклад. Слово *чай*. Китайського походження. У мови Європи воно проникало двома шляхами: народи Заходу вивезли його з Південного Китаю, де воно звучить як «te» (звідти німецьке ‘*tee*’, англійське ‘*tea*’), українська ж запозичила слово через російську,

оскільки росіяни торгували з північними провінціями Китаю, де чай називали «ча», звідти наше *чай*.

Слово *кухня* запозичене в українську через польське посередництво (польськ. *kuchnia*) з германського джерела (середньоніжньонімецьке *koch* ‘кухар’, сучасна літературна німецька *Küche* ‘кухня’, перен. ‘стіл, їжа’). Саме ж давньоверхньонімецьке *kuchīna* ‘кухня’ походить із середньолатинського *cocīna*, лат. *coquīna* ‘поварня’. (Пор. лат. *cocis*, *coquius* ‘кухар’ від *coquĕre* ‘готувати, варити, смажити’.) Англійське ж *cook* ‘кухар’ походить безпосередньо з латинського джерела. Звідси різна артикуляція звуків в одному слові.

Зміна звукової форми іншомовних слів може залежати також від того, яким шляхом проникало слово в мову, що приймає, – писемним чи усним. Адже в більшості мов, які користуються звуковим письмом, написання не збігається із звучанням. Якщо усна і писемна форми тієї ж лексеми (або морфеми) проникають до іншої мови, то часто вони сприймаються як різні й неспоріднені між собою.

Наприклад, слова *бор*, *бормашина*, які використовують у своїй практиці дантисти, проникли в українську мову писемним шляхом з німецької (*Bohrer* ‘свердло’). Але німецький голосний *o* – закритий, звужений, за усного запозичення був сприйнятий як *у*, тому з того ж німецького *Bohrer* було утворено слова *бур*, *бурав* ‘інструмент для свердлення’, *бурити* ‘свердлити’, від яких згодом постали *буравчик*, *буровик*, *бурильний*.

Звуковий склад іншомовних слів може також залежати від того, яким шляхом слово проникало в мову, що приймає, – безпосередньо або через посередництво інших мов. Якщо слово приходить через мову-посередник, то посередник міг змінити первісний звуковий вигляд, що викликає затемнення етимологічної спорідненості слів.

Як приклад наведемо слова *дентин* ‘речовина, яка складає основну масу зуба’ і *дантист* ‘зубний лікар або технік’, що етимологічно споріднені між собою. Різниця ж у звуковому оформленні цих слів пояснюється тим, що перше запозичене безпосередньо з латинської (*dens*, *dentis* ‘зуб’), друге проникло в слов’янські мови через посередництво французької, у якій сполучення *en* вимовляється (читається) як *ан*.

Ще один приклад: безпосередньо з латинської мови запозичено слово *проект* (лат. *projectus* – ‘кинутий уперед’ > ‘попередньо накреслений задум’, рос. ‘набросок’).

До латинського *projectus* сягають корінням і слова *прожектор* ‘освітлювальний прилад’ і *прожектер* (рос. *прожектёр*) ‘любитель безпідставних проектів’. Але два останніх прийшли з французької, у якій замість латинського *j* вимовляють звук *ж*.

Втрата внутрішньої форми (а точніше семантичної мотивації) розповсюджується й на складові морфологічні елементи слова. Як пише А. М. Боюн, «деякі семи похідної основи зберігаються в семантичній структурі похідної лексичної одиниці в дещо модифікованому вигляді, а інші зовсім згасають» [2, с. 6].

Деетимологізація – зміна в морфологічній словотворчій структурі слова, коли для свідомості носіїв мови виявляється втраченою етимологічний зв’язок цього слова з тією чи тією непохідною основою. Деетимологізація може бути викликана або тим, що слова з вихідною непохідною основою перестають існувати в мові, або тим, що слово занадто далеко пішло в своєму семантичному розвитку від слова з відповідною непохідною основою. Отже, спрощення – втрата виділюваності морфем, коли складні за будовою слова видаються більш простими.

Наприклад, *жи-т-о*, *жи-р-ь*, *жи-тт-я* є спорідненими;

– так само *да-р*, *да-ча*, *да-в-а-ти*;

– *пи-ти*, *пи-р*, *пи-тв-о*, *пи-я-цтв-о*;

– *булавка* колись було зменшеною формою з суфіксом *-к-* від *булава*;

– так само *мис-к-а*, а давнє *миса* зникло з ужитку;

– *греб-інь*, давнє *гребти* позначало ‘чесати’;

– *підозра* від *зріти*, *узріти* щось;

– *почин* від *схилитися в поклоні перед людиною з чином, посадою*;

– *о-корок* від *о* + первісне ‘*корок*’ ‘нога’;

– *па-скуда* від *па* + *скуда* – ‘бідність’, згадаймо ‘*скудний*’ – бідний;

– *за-втр-а* від *за* + *утр* + *а*;

– *подушка* від *по* + *душ* < *дух* ‘дути’ + *к+а*;

– *весело* від первісного *вез-ло* – *вез-ти+ло*.

Продуктивно це явище виявляється і в російській мові:

– *вилка* < *вилы*;

– *крыльцо* ‘прибудова перед будівлею’ < крило ‘бічна прибудова до будівлі’ < крило птаха;

– *обет* – *об(в)ет* – *завет* – *ответ* – *совет*;

– *су-тки* (пор. *су-став*) – *тыкать* – *стык* – *тычинка* – *ткнуть* – *ткань* – *точка*.

Спрощення, зрозуміло, відбувається і в запозичених словах, тому похідні слова сприймають як непохідні, а складні – як прості.

Наприклад, слово *прокурор* в українській мові вважають кореневим. Однак у французькій мові, звідки воно походить, у ньому осмислюється суфікс *-or (-eur)* і основа *прокур-* (латинське *prōcūro* ‘турбуюсь, наглядаю’). Латинське ж дієслово утворене від префікса *prō+curāre* ‘турбуватися, наглядати’, від іменника *cura* ‘турбота’, ‘старання’. В українській мові *куратор* ‘особа, якій доручене спостереження, нагляд за якими-небудь роботами’;

– так само *кашне* з французької *cache nes* буквально ‘ховай ніс’;
– *партер* – з французької *parterre* – ‘на землі’ (префікс *par* ‘на’ + *terre* ‘земля’).

Спільнокореневими є слова *абажур*, *журнал*, *тужурка* через те, що
– *абажур* (‘ковпак, який одягають на лампу’) запозичено з французької мови в XVIII ст. Французьке *abat – jour* складається з частини дієслова *abattre* ‘відображувати, відсвічувати’, буквально ‘відбивати, валити вниз’ та іменника *jour* ‘світло’, ‘день’;

– *журнал* (‘періодичне видання’, ‘книга для записів’) запозичено з французької мови на початку XVIII ст. Французьке *journal* ‘журнал’ = суфікс прикметника *-al* + *journee (jour)* ‘день’. Первісне значення – ‘щоденний запис подій’;

– *тужурка* (‘куртка для повсякденного носіння’). Словники фіксують це слово з 50-х років XIX ст. Утворене з *tous* ‘усе’ і *jours* ‘дні’ + предметний суфікс *-к-а* = *toujours* ‘завжди’, ‘постійно’ + суфікс *-к-*.

Зрозуміло, що спільнокореневими ці слова виявляються лише на етимологічному рівні. Крім того, у словах *абажур* і *журнал* спостережимо спрощення морфемної структури слова в українській мові.

Спрощення морфемної будови відбувається й у слові *гладіатор* ‘озброєний борець із рабів або військовополонених у Давньому Римі’. У словниках фіксується з початку XIX ст. Запозичене з латинської *glādiātor* ‘гладіатор’, утворене з суфікса *-ātor* особи-діяча (пор. оратор) і кореня *glād-* від *glādus* ‘меч’, ‘шпага’.

Спорідненою до ‘гладіатора’ є лексема ‘гладіолус’ – назва квітки. Гладіолус дослівно ‘меч-трава’, бо форма її листя нагадує меч.

Перерозклад – перерозподіл меж між морфемами – відбувся і в словах
– *жтроба* > *утроба* > *вън-утрь* > *внутрь* > *нутро* > *нутроці*;
– *долоня* – *ладонь*;

- *ведмідь* – *медведь*;
- *голоблі* – *оглобли* тощо.

Ускладнення – явище, протилежне спрощенню. Полягає в тому, що непохідна основа починає членуватися на морфеми. Процес ускладнення особливо часто спостерігають в іншомовних за походженням словах.

Наприклад, слово *марка* під впливом слів на зразок *кірка*, *нірка* набуло раніше відсутнього в ньому суфікса *-к-* (*мар-очн-ий*, *мар-очк-а* тощо).

У слові *електрика* почав виділятися суфікс *-ик-* після появи слів *електрифікація*, *електроносій* та ін.

У слові *хна* кінцевий *[а]* сприймають як флексію, якою вона в мові-джерелі не виступає; аналогічно *чалм-а*.

Існування описаних явищ розглядаємо як причину виникнення певних труднощів під час порівняння внутрішньої форми синонімічних слів різних мов. В одному випадку слово може втратити внутрішню форму, а в іншому – усе ще зберігати її в модифікованій семантиці. Тут усе залежить від змісту, значення, а іноді й контексту, тому, здійснюючи глобальне контрастивне дослідження, такі приклади потрібно розглядати в кожному випадку окремо.

Затемнення внутрішньої форми слова наявне навіть у спільно-кореневих словах, у яких нібито має бути зрозуміла мотивація. Це пояснюють тим, що в процесі функціонування кореня (де міститься основна мотивація) його значення може не маніфестуватися.

Отже, на затемнення етимології слів можуть впливати такі мовні чинники: історичні чергування, розходження в звуковому оформленні слів, пов'язані з асиміляцією та дисиміляцією, зміни етимології слова внаслідок різної артикуляції запозиченого звука, зміни звукової форми запозичень унаслідок особливостей проникнення слова в мову (писемний та усний шляхи), яка приймає, зміна звукового складу слів, залежна від безпосереднього або опосередкованого проникнення слів; деетимологізація, коли зв'язки між мотивованим і мотивуючим стираються, а межі між первісним та вивідними значеннями розширюються.

Стерта або затемнена внутрішня форма слова містить вагомий науковий потенціал, адже вона може використовуватися як один з елементів історико-філологічних підходів до формування моделей мовної свідомості минулих часів [7, с. 81]. До того ж, слова із втраченою

внутрішньою формою становлять величезний інтерес для психолінгвістики. Вони є матеріалом для системного опису процесу мислення людей, які жили багато років тому [7, с. 81], тобто дають змогу в діахронії простежити зв'язок мови і мислення – одного з найважливіших питань історичної психолінгвістики.

У зв'язку з цим, перспективними напрямками наукової діяльності можемо вважати проведення зіставного аналізу стертої внутрішньої форми слів, а також вивчення її повторного використання під час творення нових семантичних одиниць.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

1. **Арутюнова Н. Д.** Типи языковых значений : Оценка. Событие. Факт / Н. Д. Арутюнова. – М.: Наука, 1988. – 341 с.
2. **Боюн А. М.** Иерархия семантической структуры вершины словообразовательного гнезда (на материале СГ со словом-вершиной *вода*) : дис. ... канд. філол. наук / А. М. Боюн. – К., 1996. – 317 с.
3. **Булаховский Л. А.** Деэтимологизация в русском языке / Л. А. Булаховский // Труды института русского языка АН СССР. – М., 1949. – Т. 1.
4. **Журавлев В. К.** Принцип иерархичности звуковых изменений в этимологии / В. К. Журавлев // Этимология 1984 : сб. науч. трудов / отв. ред. чл.-кор. АН СССР О. Н. Трубачев. – М. : Наука, 1986. – 256 с.
5. **Залізняк А. А.** Внутрішня форма слова [Електронний ресурс] / А. А. Залізняк. – Режим доступу : <http://www.krugosvet.ru>
6. **Звегинцев В. А.** Семасиология / В. А. Звегинцев. – М.: Изд-во Московского ун-та, 1957. – 323 с.
7. **Лінгвістика ХХІ століття : нові дослідження і перспективи.** – К. : Логос, 2007. – 232 с.
8. **Плотников Б. А.** О форме и содержании в языке / Б. А. Плотников. – Мн. : Высшая школа, 1989. – 254 с.
9. **Русанівський В. М.** Структура лексичної і граматичної семантики / В. М. Русанівський. – К. : Наук. думка, 1988. – 240 с.

Надійшла до редколегії 10.09.2015